

EVIDENCE EVALUATION CRITERIA FOR EXPERT OPINIONS PREPARED BY PSYCHOLOGISTS*

Alicja CZEREDERECKA

Institute of Forensic Research, Kraków, Poland

Abstract

Expert opinion is admissible as evidence in court and is therefore subject to evaluation. The question that immediately follows, however, is that of how and to what extent a court can control and evaluate the information provided by experts, whose knowledge is, by its very nature, specialised. The law lays down only general, formal requirements for expert opinions (Art. 200 and Art. 201 of the Code of Criminal Procedure and art. 285 § 1 of the Code of Civil Procedure) and, though methodological guidelines are given in a little more detail in the specialist legal literature, it would nevertheless appear essential to also consult the literature of the branches of learning the particular experts represent. In this way the specific nature of the data gathering, and of the grounds upon which the conclusions are drawn, can be taken into account. The aim of this article is to systematise the evaluation criteria for expert psychological opinions. It will first consider the American courts, where the evaluation criteria are distinguished by their orderliness and have a long tradition: the Frye standard of 1923, the Federal Rules on the Admissibility of Evidence of 1976 and the Daubert standard of 1993. American forensic psychology takes into consideration guidelines specific to the conditions of the experts' work, which emphasise the specific nature of the interpersonal relationships involved and the ethical problems they entail: the Heilbrun model of 1992 and the Marlowe model of 1995. Polish court procedure does not yet possess such a homogenous system of evaluation and – considering the differences in legal systems and cultural conditioning – consideration is required in deciding which of the American experiences can be applied in Poland. The article then presents guidelines for the evaluation of expert evidence as they are found in the Polish legal literature (Tomaszewski, Widła, Wójcikiewicz), as well as ten psychological criteria formulated by the author in 2005 based on the methodological and ethical requirements obligatory in psychological research and on the guidelines found in the forensic psychology literature. These may serve as a starting point in the systematisation of expert psychological opinion in court and, therefore, be of use both to the agencies that request such opinions and to the experts who prepare them.

Key words

Psychology and law; Evidence evaluation in court; Psychological expert opinion.

Received 20 December 2012; accepted 31 January 2013

1. Introduction

As set out in Art. 193 and 194 of the Penal Code and in Art. 278 and 279 of the Civil Code, expert opinion constitutes admissible evidence in court [16, 17] and is therefore subject to evaluation. This is not, however,

an easy task for the court (the supreme expert witness) since expert opinion refers to a specialised body of knowledge which the court does not possess (Art. 193 § 1 of the Penal Code and Art. 278 of the Civil Code) [16, 17]. The question then arises of whether – and if so on what grounds and to what extent – a court is able to monitor and evaluate the information and arguments experts provide.

Attempts at direct evaluation may lead nowhere, as the evaluator has much less competence than the

* This paper was written as a result of a panel discussion held during the “Conditions of Using Projection Methods in Psychological Diagnosis for Court Purposes” Conference, which was held on 16–17 November 2012 in Lublin.

person being evaluated. Is it therefore safe to say that the sole criteria for evaluation are the basic formal requirements prescribed by law? (Art. 200 and 201 of the Penal Code and Art. 285 § 1 of the Civil Code) [16, 17]. This solution cannot be satisfactory for the court since it provides no opportunity to uncover shortcomings in the competence and reliability of the procedures experts apply. It also leaves little scope for monitoring the errors in their conclusions that result from a lack of objectivity, to which research based on interpersonal relationships is especially vulnerable. There is even a risk in extreme cases of failing to register deliberate neglect and abuse on the part of an expert. Faced with this unsatisfactory state of affairs, there is a need for recourse to superordinate methodological criteria, which prompts further questions:

- Are there universal criteria which can be applied to different legal systems, cultures and countries?
- Is it advisable to formulate specific criteria for particular disciplines?
- Does psychology, as a science that provides the court with evidence from the evaluation of people (subjects), require specific evaluation criteria different from those used by sciences that evaluate material evidence (objects)?

Although these questions would appear fundamental ones, the Polish literature devoted to the evidence provided in the expert opinions of psychologists – unlike that of England and America – is extremely scarce.

2. Evidence evaluation criteria from the legal literature

2.1. American traditions

The United States was one of the first countries to develop principles for the admissibility of evidence in court. This was due to the specific nature of the American legal system (common law), which is based on the adversarial principle and precedents (court rulings in particular cases) and which produces greater flexibility and capacity for change in comparison to continental procedural law. The consequence is that one side in the dispute produces arguments in support of expert opinions while the other tries to locate their shortcomings. It therefore became necessary to formulate objective criteria for the probative power of evidence.

The first of these to become widely accepted was the Frye Standard of 1923, which takes its name from the ruling of the Supreme Court in *Frye vs. United States* on the admissibility of evidence from sphygmo-

graphic examinations¹. According to the Frye standard, the issue which has become the basis for concluding in a case must be sufficiently established and the particular theory or technique applied by an expert must enjoy general acceptance in the discipline in which it is used [2, 8, 20, 21]. Even though the principle of universal recognition has not been unequivocally accepted and remains under scrutiny, it continues to be recognised by the majority of US state courts [2, 26, 30].

In referring to the methodological foundations of expert opinions, the Federal rules of Evidence of 1975 (702 and 703), state that evidence is admissible in court if it is useful in the case, helpful in reaching a verdict and the method the expert applies is accepted in his or her scientific environment [20, 21].

Nevertheless, it is the Daubert standard² of 1993 that is most widely recognised in the USA and most often referred to in the Polish literature. Its first version addressed six questions but, over the course of subsequent years as it was gradually refined and elaborated upon, a seventh question was added [2, 8, 25].

The questions refer to:

- empirical testability;
- the positive verification of measurements;
- whether it has been subjected to peer review and publication;
- its known or potential error rate;
- established standards controlling the technique (theory) and maximising its value;
- recognition of its usefulness by the relevant research community;
- the referral to a specific theory (technique) in relation to a particular case.

2.2. Polish traditions

Changes in Polish legal procedure in recent years have seen it clearly heading towards the adversarial principle, which is reflected in the frequent questioning of expert opinion and in experts often being called to appear to verify the large numbers of objections raised by parties at trials. The absence of traditions in this respect creates problems both for the experts and for the judges who evaluate their evidence. Of the two roles, that of the critic would appear the simpler, as it is easier to raise doubts than it is to resolve them. If we are considering turning to the contemporary literature on the subject for aid in verifying the objections,

¹ Blood pressure test (which is the original version of physiological examination) subsequently used by polygraph tests [34].

² The name originates from the ruling in the case of *Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc.*

meanwhile, we find that it is less than voluminous and that it is largely focused on formal requirements (Art. 200 of the Penal Code), including the two criteria most frequently used in objections: the clarity and substantiality of opinions. These stem from Art. 201 of the Penal Code [13, 29, 33] and from the generally formulated rule that an opinion should contain a justification (Art. 285 § 1 of the Civil Code) [16]. The most complete treatment of these issues is provided by Gaberle [13]. According to arguments collected by him from Supreme Court rulings, an opinion is incomplete if:

1. it does not provide answers to all of the questions formulated by the court;
2. it does not provide answers to questions which it should answer given the knowledge possessed and the material available;
3. it does not take into account all of the factors indispensable to answering the question (when, for example, without justification, experts in one field of learning do not take into consideration supplementary information provided by experts from another field, such as where forensic psychiatrists do not consider the findings of forensic psychologists);
4. it does not sufficiently support the evaluations and views contained in it;
5. it does not contain a full report from the research conducted;
6. it omits evidence revealed in the course of the proceedings;
7. it presents conclusions without referring to the line of reasoning behind them.

An opinion is not clear if:

1. it has been formulated in such a way that it is impossible to understand the evaluations and views contained in it;
2. it is impossible to recreate the line of reasoning which has led to the conclusions;
3. it contains contradictions or uses illogical arguments.

Opinions are contradictory where:

1. they present disparate conclusions;
2. they differ in their assessments;
3. they arrive at different conclusions.

Citing the Supreme Court rulings, Gaberle states that the court is obliged to apply Art. 201 of the Penal Code if it finds shortcomings in an expert opinion. It is also obliged to do so by the adversarial principle, as not applying it would infringe the right of the accused to defend themselves. At the same time, the party requesting rectification must specify the shortcomings. Gaberle claims that it is sufficient for a party to specify the subject matter of the questions it is intending to ask the expert: it does not have to justify any inadequacy

or lack of clarity in the opinion or to formulate the questions exactly. Without this right “the adversarial principle in the disclosure of evidence from an expert opinion would be fictional” (p. 236). The lack of clarity or inadequacy of an opinion can be disclosed only during questioning at trial. When evaluating an opinion, the court should be guided by “knowledge verification, the competence and reliability of the expert and the clarity and adequacy of the opinion” (p. 237).

Wójcikiewicz [35], who follows Gaberle in referring to the case law of the Supreme Court, pointed out that according to its recommendations the method applied in the opinion should be uniform and widely accepted, rooted in the current state of knowledge, apply the latest scientific findings (on condition that their results are verified) and be impeccably conducted from the methodological point of view.

These criteria from the Polish legal literature leave much to be desired as some seem incomplete and others lack precision. It is therefore worth paying further attention to the problem.

3. Evidence evaluation criteria proposed in the psychological literature

3.1. American traditions

As is also the case with medical, and especially psychiatric, examinations, psychological assessments (the preparation of evidence from an opinion) usually require direct interaction between the professional concerned and the examinee. These examinations are bounded by fundamental ethical principles, of which the foremost involves respecting subjectivity which, in turn, carries the risk of subjectivism on the part of the examiner. Simultaneously, however, the examiner assumes the role of an expert, whose primary duty is to remain impartial (objective). The forensic psychology literature states that reconciling these contradictions is a decisive element in the opinions issued based on the discipline. The essential ethical aspects must therefore be included in the methodological criteria of expert psychologists when evaluating evidence.

It is often underlined in the American literature that the criteria adopted for forensic psychological diagnoses should be considerably stricter than in other areas of a psychologist’s practise, such as counselling, therapy or clinical work, where there is much more time to observe the patient in various (including real-life) situations and to verify the hypotheses advanced in the initial diagnoses. The two most frequently cited models that set out the criteria forensic psychologists

should take into consideration if their opinions are to be admitted as evidence in court are the Heilbrun model of 1992 and the Marlowe model of 1995 [2, 8, 20].

According to Heilbrun's guidelines, the methods used in a diagnosis should:

1. be widely available, adequately proven and subject to scientific review;
2. achieve a reliability level for results of around 0.8; if tests of lesser reliability are employed they should be precisely justified by the psychologist;
3. be adequate to the forensic problems under consideration and possess a statistically designed level of validity;
4. have strictly formulated examination standards that are actually applied in examinations;
5. relate to the population which the examinee represents;
6. be objective, if possible, in relation to the phenomena examined (mechanisms);
7. include an individual response to the test material in their interpretation (the probability of distortion of the results: simulation and dissimulation for example).

Marlowe is the author of what is known as the hybrid model, which refers both to legal conditions and to general scientific requirements, including ethical principles. As with the Daubert standard it consists of seven questions:

1. Does the expert possess the necessary scientific, technical and specialist knowledge to examine the legal issue?
2. Is the test theoretically grounded and are the results stable? Are the results prone to deliberate or accidental distortions? If so, is it possible to neutralise them by introducing corrections?
3. Are the psychometric values (validity, standards) known? Is the applicability to forensic examination known?
4. Are the principles for gathering data (examination procedure) and obtaining results clearly defined and worked out?
5. Are the data repeatable, are they redundant or detrimental (do they disrupt the process?)
6. Do the data infringe individual rights (for example discrimination and racial prejudice)?
7. Has the expert taken into consideration all the limitations of the data correctly in formulating the certainty level of his opinion, as well as in drawing conclusions and verifying the results?

3.2. Author's proposal

The Polish forensic psychology literature does not set out any generally accepted guidelines or procedures for forensic psychologists. There are, however, internal guidelines for Diagnostic and Consultative Family Centres, which are binding for the large group of forensic psychologists who prepare opinions in these institutions. It is beyond the scope of the present article to consider them, but the standards contained in them raise many doubts. The scientific literature has not so far produced any studies exclusively devoted to these issues. However, in addition to the guidelines that appear in forensic psychology publications, there is an extensive body of literature on methodological and ethical principles in psychological scientific research [4, 5, 19, 23, 24] and a slightly less extensive one on psychological praxis.

Drawing on these sources the author was able to formulate ten guidelines, which were published in 2006 as part of a discussion of the scientific value of the Rorschach test according to Exner's system and of that test's application as scientific evidence in forensic opinions [8]. It would seem, however, that the model we are proposing could have a wider application and could aid psychologists in verifying the methodological value of their opinions (self-monitoring) and in providing judges with guidelines for assessing the evidential value of expert opinions produced by psychologists. Our model is presented and discussed below.

3.2.1. Criterion 1. Uniformity and transparency of the procedure

This principle means that the methods applied should contain precise standards for examination procedures that the experts must abide by and that any departures from them should be reported and justified in the opinion. The range of meaning of specialist terms should also be defined along with the theoretical foundations the expert refers to (with reference to suitable literature if necessary). The expert should precisely define the calculation system and/or evaluation system (quantitative and/or qualitative) used to produce the results within the framework of the method employed. The way the results are interpreted should also be systematically set out and can be documented with the use of the latest versions of textbooks. The standardisation of the results should be adjusted according to the population the examinee belongs to. Finally, cultural conditioning, which may tend to be overlooked in Poland because significant differences

in this respect are not commonplace, should also be taken into consideration.

3.2.2. Criterion 2. Fulfilment of basic psychometric criteria: reliability and validity

The most desirable methods are those that yield measurable and verifiable results. Expert psychologists can demonstrate that they are applying these in their examinations by citing scientific publications that support their reliability and accuracy.

It is recommended that the reliability of the results should fall within the limit of 0.8, which means that when the examination is repeated after a period of time using the same method with the same person, the results should be convergent. This means that the measured variables are stable and independent of random distorting factors, such as a passing mood, the circumstances of the examination, and the attitude towards the examination and the examiner. If the reliability indicator for the variable under examination is lower, psychologists should be aware that they are not providing information about permanent properties (psychic mechanisms/symptoms), but about transient properties at the moment of examination. The variables that reach a high level of reliability after a considerable lapse of time, such as a year or even several years, are especially valuable. It should be noted that the chances of obtaining stable results are greater when the personality structure has already been formed (much greater with adults than with children) and when the examinee is in a stable life situation and not subject to heightened stress, in a crisis or under the influence of psychoactive substances.

The fundamental condition to be met by the method applied is theoretical accuracy, which provides the answer to the question of whether the tool measures what it is designed to measure. If there is no documented empirical research in support of the interpretative assumptions, the method cannot be used in diagnosis – and especially not for court purposes. The criteria used to measure the accuracy of the method include its comparability with other tools, that is, the potential to obtain the same results by different methods. This task requires a great deal of caution because different methods, even where they are measuring the same phenomenon, sometimes describe different aspects or dimensions of it. In this way one method may describe emotions at the level of behaviour and thus refer to expression, while another refers to emotions at the level of inner experience, which is sometimes covert.

A further criterion of accuracy for the results obtained is proneness to deliberate and accidental distortion. Note should therefore be taken of whether the tool applied includes annotated criteria for verifying how far the results are genuine and conform with reality. This is especially significant in forensic examinations where the examinees have real reasons to deliberately mislead expert psychologists. They do this by either hiding their shortcomings in order to show themselves in a better light (dissimulation) or by feigning an illness or lower intelligence to escape justice (simulation). An expert has sometimes to deal with people who use acute defence mechanisms that preclude access to their real feelings and distort their self-image. As a result, even their sincere statements do not reflect their genuine psychical mechanisms, feelings, needs, emotions or motives. A psychologist should not believe in the stereotype that the application of projective methods can remedy the problems as the results of these methods can also be manipulated. The introduction of distortions (both deliberate and accidental) by the examinee should thus be noted (through indicators) in relation to every method applied.

We conclude this section with the essential criterion of incremental accuracy, which addresses the question of whether something can be learned by applying the tool that cannot be learned in a different, simpler way. Its aim is to maximise the examination's effectiveness, to eliminate methods that consume too much time, that are too expensive or that require too much effort on the part of the examinee when compared with the effects obtained. Experts should be in a position to produce arguments to prove that the methods they use meet this criterion.

3.2.3. Criterion 3. Intersubjective verifiability (objectivism)

This criterion assumes that examinations carried out by means of the same tools, but by different people, will be consistent with each other, which is confirmed by a high level of consistency of results for the tools and even for the particular variables they measure. In this way an expert can be as impartial as possible and the error of subjectivism of interpretation, of which psychological examinations are often accused, can be removed.

The objectivism of experts should also be expressed in independence from evaluative statements. Responsible psychologists will not evaluate the moral behaviour of those they examine (it is not within their competence to do so), will not express sympathy or antipathy, will avoid prejudices and will not judge

the views and attitudes of the examinee (for example from the point of view of values and norms accepted in Western civilisation). Here, though, psychologists face an extremely difficult task because psychological diagnosis (and this is generally the case as far as the examinees and their lawyers are concerned) is commonly analysed from the point of view of advantages and disadvantages and right and wrong. It is for this reason that an expert opinion should be formulated with the utmost responsibility for its verbal content, so as to offer no grounds for ambiguous interpretation and to preclude iatrogenic effects for the examinee. At the same time, it is not true to say that psychological diagnoses are restricted to mere description. They evaluate the consequences of the occurrence of certain psychological mechanisms for the particular trial situation the examinee is in, which include the consequences of intellectual deficits for the ability to recreate perceptions, the consequences of deficits in coping mechanisms for parental competence, the consequences of emotional involvement in a matter for an objective assessment of a situation and the consequences of antisocial personality disorders for the planning of the rehabilitation process.

3.2.4. Criterion 4. Taking into account the current obligatory level of knowledge

To meet this criterion, experts are obliged to refer to the latest literature on the problem and to apply the norms and principles of interpretation of a given method according to the latest publications in the field concerned during examinations and when drawing conclusions. This requires permanent education on the part of experts – especially expert psychologists – as the branch of science they represent, being relatively young, will change considerably between the time they graduate from university and the time they retire. If the court so requires, experts should be ready to cite and comment on current publications to support their lines of reasoning. The inclusion of references in the written opinion might have a detrimental effect on the clarity of the argument (different rules apply to an opinion than to a scientific publication). If, however, experts are presenting arguments they consider controversial, which contest previously presented opinions, refer to research which demolishes current points of view or contradicts stereotypes, it is fitting to depart from the rule and include the literature supporting them in the opinion.

3.2.5. Criterion 5. The usefulness and usability of the applied methods and content contained in an expert opinion to solve a problem formulated by a court

The forensic psychology literature has for years been the battleground for discussions of psychological tools in the context of their usability for the resolution of problems formulated by the court. The radical approach assumes that a psychological examination should be limited to analysing a case file, to a structured interview focused on the issues of direct interest to the court (such as a child's upbringing and objective capabilities in this respect) and expert observation of examinees. The adherents of this approach are against using any test examinations on the grounds that psychology possesses no tools that can solve these problems directly [14]. They bolster their position by calling upon an ethical argument, according to which a psychological examination constitutes excessive interference in the intimate affairs of people who, while legally obliged to undergo it, have no positive motivation to do so [e.g. 18, 27, 31]. Some expert opinions are also given under circumstances in which psychologists (with no objective obstacles placed before them) do not carry out separate psychological examinations but instead limit themselves to participating in some court procedures and observing the examinee. In the case of the evaluation of witness testimony, for example, they issue opinions based on their participation during interrogations. These situations, which produce opinions that are decidedly inadmissible on grounds of blatant omission of essential psychological material (malpractice), will not be dealt with here.

Those of a less radical persuasion [2] believe that it is necessary to design separate tools for the needs of forensic psychology that can examine the issues the court is interested in, such as parental competence, susceptibility to a witness's suggestion and the risk of juvenile criminal behaviour. With the development of forensic psychology such tools are being constructed and perfected, yet their scope and availability remain limited [1, 9]. First of all, there is doubt (especially among clinical psychologists) regarding whether these tools, if used in isolation in psychological diagnoses, would provide exhaustive answers to a court's questions. The majority of these scales have major limitations: some address the behavioural aspect (human behaviour) adequately but are unable to explain the underlying mechanisms, others provide no means of indicating the stability of the phenomenon examined and still others are capable of assessing the risk level (which is applied especially in group examinations)

but do not take into account the specific nature of the particular case. These methods cannot provide a holistic view of a human being and can only focus on a selected aspect or, at best, on selected aspects, of the behaviour of those examined. Doubts are therefore raised as to whether experts are justified in isolating a particular set of psychological mechanisms rather than another for analysis and as to whether this overall approach is able to provide exhaustive answers to the court's questions.

In view of the above, it is the hybrid model [2, 10, 21, 32] that has come to dominate in psychology. It uses specific tools where these are available and augments them with non-specific tools that provide a holistic evaluation of personality rather than address the problem being examined. Thanks to this, it is claimed, the method is not only able to more deeply comprehend the capabilities of a particular function, such as the ability to recognise essential details, but is also able to more accurately assess reality and whether the function was, is or may be fully applied in specific court situations. It is however essential that the expert, in striving to understand the various dimensions of the examinee's personality, does not lose sight of the primary goal, which is the usefulness of the information in solving the problem for the court. It should also be borne in mind that the methods applied should describe the mechanisms (evaluate the variables) that can be easily expressed by reference to the examinee's behaviour. In this way the results' accuracy can be tested against objective information from the examinee's life history.

Experts should not forget that the tools at their disposal have a significant limitation: none can resolve the court's problems by unequivocally answering questions such as "did he kill?" or "is he a good father?" What they are able to do, though, is to provide information that will assist the court in answering them.

3.2.6. Criterion 6. Good preparation of the psychologist to use the technique of their choice

Even where the chosen psychological tools very largely fulfil the first three criteria, as well as criterion five, the psychologist must know them very well if they are to be effective. This somewhat trite-sounding statement must be emphasised because serious abuses can occur when psychological tools are in the hands of inexperienced practitioners. The award of a Master's degree in psychology, which usually equips its recipients with a general knowledge of the principles of data selection, correcting contradictions, synthesising the

information obtained and with the ability to combine knowledge from different sub-branches of psychology to formulate a diagnosis, is merely a starting point. If, however, a psychologist wants to use a particular method they are obliged to undergo training and get a dose of practical experience so that they can become familiar with its capabilities and limitations. It is only then that they will be able to use it as an expert. It does not stop there, however, as expert psychologists should also update their knowledge systematically, such as through supervision, to avoid falling into a routine.

3.2.7. Criterion 7. The elimination of artefacts through obtaining non-exclusive results by means of the same or different methods

As criteria five and six suggest, an expert uses several psychological tools for diagnosis. A diagnosis is more than a matter of merely presenting results: it also requires a synthesis. To produce a synthesis it is first necessary to check the correctness of the measurements, which involves explaining the discrepancies between the results of individual tests and between the results of test examinations and the observation of the behaviour, the information obtained during an interview and the information obtained from other sources (especially from the case file and particularly that pertaining to the life history of the examinee). The expert is trying at this stage to establish whether artefacts are the result of measurement errors, shortcomings in the tools applied, different levels of variable measurements (for example behaviour vs. experiencing), or a different range of meanings of the examined phenomena in the particular measurements. The expert will also attempt to establish whether the artefacts could be connected with inner contradictions, pseudo-contradictions or behavioural mechanisms in the examinee. In some cases, the competent judges method can prove helpful in resolving the doubts, but in many instances they remain unresolved.

3.2.8. Criterion 8. Differentiating between hypotheses and conclusions and not succumbing to excessive interpretative caution

Interpretation should be at the probability level suitable for the results obtained. For this reason terms suggesting certainty, such as "the examinee is aggressive", must be avoided. If, however, all of the results of the examination suggest this, the expert should place emphasis on it and state: "all of the available results point to a high level of aggression in the examinee". It is often more appropriate in psychological

expert opinions to use quantifiers than figures. Unexplained issues and information remaining at the level of weakly-proven hypotheses are usually not included in the opinion. An exception to this rule is made where the information concerned has a significant influence on the expert's final conclusion. In a case such as this it is necessary to include it in the opinion accompanied by a note to the effect that it has low probative force and by a suggestion for an alternative resolution to the problem depending on whether (and if so, to what extent) the hypothesis in question can be supported. If, for example, there are doubts concerning the potential risk of child abuse by a custodian, the reasons for such concerns should be presented and utmost caution should be exercised regarding any proposals for that custodian to have individual contact with the minor.

3.2.9. Criterion 9. Intersubjective communicability

The formal aspect of expert opinions is very important indeed and intersubjective communicability meets the courts' need for them to be clear and full.

If an expert uses clear language that non-specialists can understand, the line of reasoning will be clear and the opinion will be useful to the court that has commissioned it. The court will then be able to make use of the conclusions and the information about the examinee to decide important issues – sometimes even those which are not the subject matter of the opinion. Experts must be careful, however, not to resort to colloquial language for the sake of communicativeness as some terms used in psychological expert opinions need to be precisely defined. In some cases this is because it is necessary to use a specialist term and in other cases because terms are understood differently in various psychological theories. There may in addition be cases where the meaning of the word as it is used in the discipline of psychology is different from its colloquial usage. The criterion of intersubjective communicability refers also to the clarity of the conclusions, which should be preceded by a restatement of the expert's line of reasoning. In this way the conditions for the opinion to be regarded as full will be satisfied.

3.2.10. Criterion 10. Recommendation to change a method or re-examination in case of doubts

If the expert complies with the criteria mentioned above it is guaranteed that criterion three can be effected. Depending on the particular case, verification can proceed by repeating the examination using the same test (retest), by another expert re-evaluating and

re-interpreting the same method (or methods) or by using other methods.

It is worth noting the circumstances which compel an expert to abandon a chosen tool (tools) and to select substitutes. The first is where the examinee does not agree to submit to examination by the method suggested. The specific nature of the psychological examination obliges experts to adhere to the professional and ethical code [15] even where the examination is obligatory. Furthermore, if the examinee does not agree to be examined and lacks the motivation to perform particular psychological tasks, this will seriously distort the results. Acceptance of the tool by the examinee is not always a sufficient condition, as sometimes they are unable to assess the consequences of applying it. It is up to the expert to make the final decision on the purposefulness of applying a given method and the decision should be modified in the subsequent stages of formulating an opinion. In the course of an examination this means making decisions associated with iatrogenic effects on the examinee and matching the method to their psychical capabilities (it may be the case, for example, that their intellectual level and psychical resilience have been overestimated in relation to the stimulus material applied) while at the stage of interpreting the results the application of a particular method should be rejected if the expert has justifiable doubts regarding the suitability of the results for interpretation.

It should be stressed that highly specialised qualifications are required to determine the correctness of the methods applied (see criterion six), so that if the court has justifiable doubts as to the scientific value of an opinion, it will be necessary to consult another expert or team of experts. The expert whose opinion has been called into question should, if the court has reached such a decision, provide the other team or expert with the so-called raw data from the examination (the examinee's creations, reports, calculations and the analysis of the results) so that they can be checked. Only negative effects will flow from sending the raw results of the examination directly to the case files: to do so infringes fundamental ethical principles in that a person is then vulnerable to manipulation by those on the opposite side of the argument (the use of fragments of examination results taken out of context to prove their thesis). First of all, however, by assuming that it possesses the ability to directly assess scientific knowledge that requires special qualifications, this leads to a misunderstanding of the court's status as the supreme expert, which is tantamount to questioning the purpose of invoking the assistance of experts (Art. 193 § 1 of the Penal Code and Art. 278 § 1 of the Civil

Code) [16, 17]. That this issue continues to provoke very lively debate was illustrated by the discussion that followed the joint presentation given at the “Psychology and Law: Theory and Praxis at the Beginning of the 21st Century” conference in 2012 [11].

Experts have thus to take the responsibility of sending the raw results of their examinations to the case files if requested to do so by the courts (they may be obliged by law to do so in certain cases). They must then be able to explain that these results are useless (and probably incomprehensible) to non-specialists and to suggest to the court that they should be shared with other experts appointed to verify the correctness of the analyses.

4. Conclusions

The majority of the methodological criteria presented in this article are of a universal character in that they can be applied to various legal systems and cultures. That the arguments used in the compensation case of *Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceutical Inc.* have become the most frequently cited criteria of evidence evaluation in the Anglo-Saxon and continental legal systems, as well as in the Polish legal literature, supports this assertion. However, it would be useful to have detailed modifications that take into consideration the specific nature of the legal system and the academic discipline represented by the experts – it is after all they who must take into account subtleties which might be essential in the evaluation of evidence. When new proposals are introduced experts have an occasion to hold discussions, which leads to a better understanding of their duties and responsibilities. It also prompts them to perfect their research skills and provides the court (the supreme expert) with some pointers for the evaluation of evidence containing specialised information. If, as a consequence, the material is evaluated reliably, the scientific truth can be attained, the public interest upheld and the rights of people participating in court trials protected.

At the same time, the imperfection of research skills and the specific nature of psychological expert opinions, which results from the interpersonal relationships they entail between experts and examinees, mean that it is often impossible to completely fulfil the methodological criteria. These should instead be treated as providing experts with indications and guidance, and the court with tools for evaluating evidence. Where experts do not fully comply with a criterion, they should justify their decision by stating the risk of error in drawing a final conclusion it is connected

with. In the vast majority of cases, though, the probability of formulating conclusions is greater if the methodological criteria are carefully followed, which raises the evidential value of an opinion and its usefulness to the court in its process of judicial decision making.

References

1. Ackerman M. J., Ackerman M. C., Child custody evaluation practices: A 1996 survey of psychologists, *Family Law Quarterly* 1996, 30, 565–586.
2. Ackerman M. J., *Podstawy psychologii sądowej*, GWP, Gdańsk 2005.
3. Ackerman M. J., *Clinician’s guide to custody evaluation*, Wiley & Sons, New York 2006.
4. Brzeziński J., O etycznych problemach działalności badawczej psychologa, *Nowiny Psychologiczne* 1993, 1, 23–41.
5. Brzeziński J., Problemy etyczne badań naukowych i diagnostycznych, [in:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. I., Strelau J. [ed.], Gdańsk 2000.
6. Brzeziński J., Toeplitz-Winiewska M. *Praktyka psychologiczna w świetle standardów etycznych*, Wydawnictwo WSPS Academica, Warszawa 2004.
7. Cybulski T., Zasada posiadania adekwatnej samowiedzy psychologicznej w pracy biegłego sądowego psychologa, [in:] *Etyczno-zawodowe problemy biegłego sądowego psychologa i psychiatry w praktyce sądowej*, Stanik J. [ed.], Katedra Psychologii Klinicznej Uniwersytetu Śląskiego, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Katowice 1995.
8. Czerederecka A., *Test Rorschacha w psychologicznej ekspertyzie sądowej. Wykorzystanie systemu Exnera*, Wydawnictwo IES, Kraków 2006.
9. Czerederecka A., *Behawioralne wyznaczniki kompetencji wychowawczych* [in:] *Psychologiczno-pedagogiczne problemy trudności i zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych w rodzinie oraz sposoby ich rozwiązywania*, Stanik J. [ed.], Wydawnictwo Comandor, Warszawa 2009.
10. Czerederecka A., *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*, LexisNexis, Warszawa 2010.
11. Czerederecka A., Gierowski J. K., *Ujawnianie surowych wyników badań psychologicznych* [referat wygłoszony na konferencji „Psychologia i prawo. Teoria i praktyka u progu XXI wieku”, Kraków, 19–20 października 2012 r.].
12. Doda Z., Gaberle A., *Dowody w procesie karnym*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1995.
13. Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
14. Grisso T., *Evaluating competencies*. New York 1988, [see:] Melton G., Petrila J., Poythress N. [et al.], *Psychological evaluation for the court*, Guilford, New York 1987.

15. Kodeks etyczno-zawodowy psychologa, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1992.
16. Kodeks postępowania cywilnego, LexisNexis, Warszawa 2011.
17. Kodeks postępowania karnego, CH Beck, Warszawa 2012.
18. Kühne A., The psychological view of the best interest of the child – new perspectives and recommendations for psychological expertise, [in:] *Forensic psychology and law*, Czerederecka A., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Wójcikiewicz J. [eds.], Wydawnictwo IES, Kraków 2000.
19. Łukaszewski W., Problemy etyczne w psychologii, *Nowiny Psychologiczne* 1993, 1, 55–57.
20. McCann J., Defending the Rorschach in court: An analysis of admissibility rusing legal and professional standards, *Journal of Personality Assessment* 1998, 70, 125–144.
21. Melton G., Petrila J., Poythress N. [et al.], *Psychological evaluation for the court*, Guilford, New York 1987.
22. Ogloff J., Ethical and legal contours of forensic psychology, [in:] *Psychology and law. The state of discipline*, Roesch R. [ed.], Plenum, New York 1999.
23. Paluchowski W., Hornowska E., Problemy teoretyczne diagnozy psychologicznej, [in:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. I., Strelau J. [ed.], Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
24. Ratajczak Z., Miedzy pokusą obiektywizmu a pułapką rygoryzmu metodologicznego, *Nowiny Psychologiczne* 1993, 1, 45–52.
25. Ritzler B., Erard R., Pettigrew G., Protecting the integrity of Rorschach expert witness. A reply to Grove and Barden (1999). Re: The admissibility of testimony under Daubert/Kumho Analyses, *Psychology, Public Policy and Law* 2002, 8, 201–215.
26. Scientific evidence, *Jurimetrics Journal of Law, Science and Technology* 1984, 24, 255–267.
27. Sokołowska A., *Psychologiczna ekspertyza sądowa w sprawach dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1977.
28. Stanik J., Węzłowe problemy etyczno-zawodowe biegłego sądowego psychologa, [in:] *Etyczno-zawodowe problemy biegłego sądowego psychologa i psychiatry w praktyce sądowej*, Stanik J. [ed.], Katedra Psychologii Klinicznej Uniwersytetu Śląskiego, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Katowice 1995.
29. Tomaszewski T., *Dowód z opinii biegłego w procesie karnym*, Wydawnictwo IES, Kraków 1998.
30. Turek J., *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
31. Verduyn C., Smith H., Child custody, [in:] *Handbook of psychology in legal contexts*, Bull R., Carson D. [eds.], Wiley & Sons, New York 1995.
32. Weiner I., Making Rorschach interpretation as good as it can be, *Journal of Personality Assessment* 2000, 74, 164–174.
33. Widła T., *Metodyka ekspertyzy*, [in:] *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Wójcikiewicz J. [ed.], Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
34. Wójcikiewicz J., *Prawo dowodowe w procesie sądowym*, Wydawnictwo IES, Kraków 2000.
35. Wójcikiewicz J., *Wstęp*, [in:] *Ekspertyza sądowa*, Wójcikiewicz J. [ed.], Zakamycze, Kraków 2002.

Corresponding author

Dr Alicja Czerederecka
Instytut Ekspertyz Sądowych
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: aczerederecka@ies.krakow.pl

KRYTERIA OCENY DOWODU Z OPINII BIEGŁEGO PSYCHOLOGA*

1. Wprowadzenie

Opinia biegłego stanowi dowód w sądzie (art. 193–194 k.p.k. oraz 278–279 k.p.c.) [16, 17], toteż jest oceniana zgodnie z tą zasadą. Zadanie to okazuje się jednak niełatwe dla sądu jako najwyższego biegłego, ponieważ już z założenia opinia eksperta odwołuje się do wiedzy specjalistycznej, którą sąd nie dysponuje (art. 193 § 1 k.p.k. oraz 278 k.p.c.) [16, 17]. Pojawia się zatem pytanie czy, a jeśli tak, to na jakiej podstawie i w jakim zakresie sąd jest w stanie kontrolować i oceniać informacje oraz argumenty dostarczane przez biegłych.

Próby przeprowadzenia bezpośredniej oceny merytorycznej mogą prowadzić w ślepy zaułek, gdyż oceniający dysponuje z założenia mniejszymi kompetencjami niż oceniany. Czy zatem jedynym kryterium oceny jest odwołanie się do podstawowych wymogów formalnych zawartych w przepisach prawnych (art. 200 i 201 k.p.k. oraz 285 § 1 k.p.c.)? [16, 17]. Takie rozwiązanie nie może być satysfakcjonujące dla sądu, gdyż nie daje wystarczającej możliwości wychwycenia potencjalnych braków w zakresie kompetentności i rzetelności procedur zastosowanych przez biegłego oraz błędów w jego rozumowaniu (na przykład wynikających z braku obiektywizmu, na który badania przeprowadzane na podstawie relacji interpersonalnej są szczególnie narażone), a nawet – w skrajnych przypadkach – świadomych i celowych zaniedbań lub nadużyć ze strony biegłego. Pozostaje zatem odwołanie się do kryteriów nadrzędnych, metodologicznych. To rodzi jednak kolejne pytania:

- Czy istnieją kryteria uniwersalne, które można zastosować w różnych krajach, w różnych systemach prawnych i w różnych kulturach?
- Czy celowe jest formułowanie kryteriów specyficznych dla określonych gałęzi nauki?
- Czy psychologia, jako nauka dostarczająca w sądzie dowodów z badania ludzi (podmiotów), wymaga uwzględniania specyficznych kryteriów oceny odmiennych od tych, jakimi posługują się nauki badające dowody rzeczowe (przedmioty)?

Chociaż wydaje się, że wyżej postawione pytania mają charakter kluczowy, to jednak literatura polska poświęcona dowodom z opinii psychologicznych (w przeciwieństwie do literatury anglosaskiej) jest niezwykle uboga.

2. Kryteria oceny dowodu proponowane w literaturze prawniczej

2.1. Tradycje amerykańskie

Stany Zjednoczone są jednym z pierwszych krajów, które wypracowały zasady dopuszczalności dowodu w sądzie. Przyczyniła się do tego specyfika amerykańskiego systemu prawnego (ang. common law), którego podstawą jest kontrydiktoryjność i związane z nią powoływanie się na precedensy (orzeczenia sądów wydawane w konkretnych sprawach), co prowadzi do znacznej elastyczności i większej zmienności w stosunku do kontynentalnego prawa procesowego. Konsekwencją takiego podejścia jest poszukiwanie argumentów na rzecz opinii ekspertów przez jedną stronę sporu, a wyszukiwanie jej słabości stron przez drugą stronę. W tych warunkach niezbędne było wypracowanie obiektywnych kryteriów oceny mocy dowodowej.

Pierwszym powszechnie przyjętym kryterium był tzw. standard Frye’a z 1923 r. Jego nazwa pochodzi od sprawy *Frye vs. rząd Stanów Zjednoczonych* rozstrzyganej przez Sąd Najwyższy USA w sprawie wykorzystania dowodu z badań sfigmograficznych¹. Zgodnie z kryterium Frye’a problem, który stał się podstawą do wyciągnięcia wniosków w sprawie musi być wystarczająco ustalony, a określona teoria czy technika wykorzystywana przez biegłego powinna być powszechnie uznawana w odniesieniu do dziedziny, w której się ją stosuje [2, 8, 20, 21]. Mimo że zasada powszechnej akceptacji nie została jednoznacznie przyjęta i zgłaszane są do niej różne uwagi, to do dziś uznawana jest przez większość sądów stanowych USA [2, 26, 30].

Federalne zasady dowodowe z 1975 roku (702 i 703) odnoszące się do podstaw metodologicznych opinii biegłego mówią, że dowód jest dopuszczalny, jeśli okazuje się użyteczny w sprawie, pomocny w podjęciu decyzji oraz jeśli metoda, do której odwołuje się biegły, jest akceptowana w jego środowisku naukowym [20, 21].

Najobszerniejsze i najpowszechniej uznawane obecnie w Stanach Zjednoczonych, często także przywoływane w polskiej literaturze przedmiotu, są kryteria Dauberta² z 1993 r. Zostały one sformułowane w formie 6 pytań, które były doskonalone i rozwinięte w kolejnych latach (dodano siódme pytanie) [2, 8, 25]. Dotyczą one:

- sprawdzalności empirycznej;

* Niniejsza praca powstała w wyniku dyskusji panelowej prowadzonej podczas konferencji „Warunki wykorzystywania metod projekcyjnych w psychologicznej diagnozie dla potrzeb sądu”, która odbyła się w dniach 16–17 listopada 2012 roku w Lublinie.

¹ Badania ciśnienia krwi stanowiące pierwotną wersję badań psychofizjologicznych, rozbudowaną w późniejszym okresie w wariografie [34].

² Nazwa pochodzi od wyroku w sprawie *Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc.*

- pozytywnej weryfikacji wartości dokonywanych pomiarów;
- istnienia krytycznych opracowań środowiska specjalistycznego (badań i publikacji);
- znanego potencjalnego poziomu błędu;
- znanych standardów kontrolujących technikę (teorię), maksymalizujących jej wartość;
- akceptacji wartości użytkowej w środowisku naukowym;
- odwołania się do określonej teorii (techniki) odpowiednio w odniesieniu do konkretnej sprawy.

2.2. Tradycje polskie

Zmiany polskiego prawa procesowego w ostatnich latach coraz bardziej zmiernają ku kontrydktoryjności, co odzwierciedla się w częstszym podważaniu opinii biegłych oraz wzywaniu ich na rozprawy w celu weryfikacji licznych zarzutów zgłaszanych przez strony procesowe. Brak wystarczających tradycji w tym zakresie stwarza problemy zarówno biegłym, jak i oceniającym ich sędziom. Rola krytyka zwykle okazuje się znacznie prostsza – łatwiej bowiem wzbudzić wątpliwości niż je rozstrzygnąć. Tymczasem współczesna literatura przedmiotu, która mogłaby stanowić pomoc w weryfikacji zastrzeżeń, jest raczej uboga. Koncentruje się ona głównie wokół wymogów formalnych (art. 200 k.p.k.), dwóch kryteriów najczęściej wykorzystywanych w zarzutach: jasności i pełności opinii, które wynikają z art. 201 k.p.k. [13, 29, 33] oraz ogólnie sformułowanego przepisu, że opinia powinna zawierać uzasadnienie (art. 285 § 1 k.p.c.) [16]. Najpełniej kwestie te omawia Gaberle [13]. Zgodnie ze zgromadzonymi przez niego argumentami z wyroków Sądu Najwyższego opinia jest niepełna, jeśli:

1. nie odpowiada na wszystkie sformułowane przez organ procesowy pytania;
2. nie odpowiada na pytania, na które może i powinna odpowiedzieć zgodnie z zakresem posiadanej wiedzy i udostępnionego materiału;
3. nie uwzględnia wszystkich czynników niezbędnych do udzielenia odpowiedzi (m.in. jeśli biegli jednej specjalności bez uzasadnienia nie uwzględniają informacji pomocniczych biegłych innej specjalności, np. biegli psychiatrzy nie uwzględniają ustaleń biegłych psychologów);
4. nie uzasadnia wystarczająco zawartych w niej ocen i poglądów;
5. brak w niej pełnego sprawozdania z przebiegu przeprowadzonych badań;
6. pomija ujawnione w toku postępowania dowody;
7. przedstawia wnioski bez wskazania toku rozumowania, który do nich doprowadził.

Opinia jest niejasna, jeśli:

1. została sformułowana w sposób uniemożliwiający zrozumienie wyrażonych w niej ocen i poglądów;
2. nie można ustalić sposobu rozumowania, który do nich doprowadził;
3. zawiera sprzeczności wewnętrzne czy też posługuje się nielogicznymi argumentami.

Sprzeczność między kolejnymi opiniami zachodzi wtedy, gdy:

1. wskazują na odmienne ustalenia;
2. różnią się od siebie ocenami;
3. formułują odmienne wnioski.

Odwołując się dalej do wyroków Sądu Najwyższego, Gaberle stwierdza, że sąd jest zobligowany do zastosowania art. 201 k.p.k., jeśli dostrzeże braki w opinii. Zobowiązuje do tego także zasada kontrydktoryjności; niezastosowanie się do niej narusza prawo oskarżonego do obrony. Jednocześnie strona wnioskująca uzupełnienie braków winna wykazać, w jakim zakresie one występują. Gaberle uważa, że wystarczy, aby strona określiła przedmiot pytań, które chce zadać biegłemu; nie musi jednak uzasadnić niepełności lub niejasności jego opinii ani nawet dokładnie tych pytań sformułować. Bez tego uprawnienia „kontrydktoryjność przy przeprowadzaniu dowodów z opinii byłaby fikcją” (s. 236). Niejasność lub niepełność opinii może zostać ujawniona dopiero w trakcie zadawania pytań na rozprawie. Oceniając opinię, sąd winien kierować się kryteriami „weryfikacji wiedzy, kompetencji i rzetelności biegłego oraz jasności zupełności opinii” (s. 237).

Z kolei Wójcikiewicz [35], także powołujący się na zalecenia zawarte w orzecznictwie Sądu Najwyższego, zauważył, że zgodnie z nimi metoda zastosowana w opinii powinna być jednolita i powszechnie przyjęta, odwoływać się do aktualnego stanu wiedzy i najnowszych badań naukowych pod warunkiem, że ich wyniki są sprawdzone; opinia powinna być także metodologicznie nienaganna.

Przytoczone tu kryteria polskiej literatury prawniczej pozostawiają niedosyt; jedne z nich wydają się niekompletne, inne mało precyzyjne, wskazując na potrzebę poświęcenia większej uwagi temu tematowi.

3. Kryteria oceny dowodu proponowane w literaturze psychologicznej

3.1. Tradycje amerykańskie

Badanie psychologiczne (opracowywanie dowodu z opinii), podobnie jak lekarskie (zwłaszcza psychiatryczne), wymaga zazwyczaj bezpośredniej interakcji pomiędzy osobą badaną a badającą, co wiąże się z obowiązkiem przestrzegania podstawowych zasad etycznych, zwłaszcza zachowania podmiotowości, a to szczególnie naraża badającego na subiektywizm. Jednocześnie

nie w tym wypadku badający występuje w roli eksperta, który powinien się kierować przede wszystkim zasadą bezstronności (obiektywizmu). Piśmiennictwo z zakresu psychologii sądowej zwraca uwagę, że konieczność pogodzenia tych sprzeczności decyduje o specyfice opinii odnoszących się do tej gałęzi nauki, a co za tym idzie, wymaga uwzględnienia w kryteriach metodologicznych oceny dowodu z opinii biegłego psychologa także istotnych aspektów etycznych.

W literaturze amerykańskiej podkreśla się, że kryteria zastosowane w diagnozie psychologicznej dokonywanej dla potrzeb sądu powinny być znacznie ostrzejsze niż w innych obszarach działania psychologa, np. w poradnictwie, terapii czy w pracy klinicznej, gdzie psycholog ma znacznie więcej możliwości długotrwałego obserwowania osoby badanej w różnych (w tym zbliżonych do naturalnych) warunkach i weryfikacji hipotez postawionych we wstępnej diagnozie. Najczęściej wymieniane są dwa modele zawierające wskazówki dla biegłych psychologów, jakimi kryteriami powinni się kierować, aby ich opinie spełniały zasady dopuszczalności dowodu w sądzie: wytyczne Heilbruna z 1992 r. oraz Marlowe'a z 1995 r. [2, 8, 20].

Zgodnie z wytycznymi Heilbruna zastosowane w diagnozie metody powinny:

1. być powszechnie dostępne, adekwatnie udokumentowane i poddane krytyce naukowej;
2. uzyskiwać poziom rzetelności wyników w granicach 0,8; stosowanie testów o mniejszej rzetelności powinno być szczegółowo uzasadnione przez psychologa;
3. być dopasowane do badanych problemów sądowych i posiadać statystycznie opracowany poziom trafności;
4. mieć ściśle sformułowane standardy przeprowadzania badań i być zgodnie z nimi stosowane;
5. odwoływać się do populacji, którą reprezentuje badany;
6. być obiektywne, jeśli to tylko możliwe w odniesieniu do badanych zjawisk (mechanizmów);
7. uwzględniać w interpretacji indywidualny styl reagowania na materiał testowy (tj. prawdopodobieństwo zniekształcenia wyników, np. symulacji, dysymulacji itp.).

Marlowe jest autorem modelu mieszanego (ang. hybrid model) odwołującego się zarówno do warunków prawnych, jak i ogólnych wymogów naukowych, z uwzględnieniem zasad etycznych. Podobnie jak zasady Dauberta, ma on formę 7 pytań:

1. Czy biegły posiada naukową, techniczną i specjalistyczną wiedzę przydatną do zbadania problemu prawnego?
2. Czy znane są podstawy teoretyczne testu oraz stałość uzyskiwanych wyników, podatność na zniekształcenia (celowe i niecelowe) oraz możliwość ich neutralizacji (wprowadzenia poprawek)?

3. Czy znane są wartości psychometryczne (rzetelność, standardy itd.) i przydatność w badaniach sądowych?
4. Czy są opracowane i zdefiniowane zasady gromadzenia danych (procedura badania) i obliczania wyników?
5. Czy uzyskane dane powielają się, czy są bezużyteczne lub szkodliwe (czy nie ingerują zakłócająco w przebieg procesu)?
6. Czy uzyskane dane nie naruszają praw jednostki (dyskryminacja, uprzedzenia rasowe itp.)?
7. Czy biegły prawidłowo uwzględnił wszystkie ograniczenia danych w formułowaniu stopnia pewności wyrażanej przez siebie opinii (w konsekwencji wnioskowania i weryfikowania wyników)?

3.2. Propozycja własna

Polska literatura z zakresu psychologii sądowej nie zawiera ogólnie przyjętych zasad postępowania czy też wskazówek dla biegłych psychologów. Istnieją wprawdzie wewnętrzne wytyczne dla Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych, które obowiązują bardzo dużą grupę psychologów sądowych opracowujących opinie w ramach tych instytucji, jednak sformułowane w nich standardy metodologiczne nasuwają wiele wątpliwości, których rozważanie przekraczałoby ramy tej publikacji. W literaturze naukowej brak oddzielnych opracowań poświęconych tej tematyce. Można jednak znaleźć bogatą literaturę dotyczącą zasad metodologicznych i etycznych w psychologicznych badaniach naukowych [4, 5, 19, 23, 24], nieco mniej obszerną w odniesieniu do praktyki psychologicznej, a także poszczególne wskazówki pojawiające się w publikacjach z zakresu psychologii sądowej.

Te źródła stały się podstawą sformułowania przez autorkę 10 wytycznych, które opublikowano w 2006 r. w związku z rozważaniami nad wartością naukową testu Rorschacha według systemu Exnera i jego przydatnością jako dowodu naukowego w opiniowaniu sądowym [8]. Wydaje się jednak, że zaproponowany model może znaleźć znacznie szersze zastosowanie – służyć psychologom do weryfikowania wartości metodologicznej sporządzonych przez nich opinii (autokontroli), a także stanowić wskazówki dla sędziów do oceniania wartości dowodowej opinii psychologicznych. Zostanie on przedstawiony i omówiony poniżej.

3.2.1. Kryterium 1. Jednolitość i przejrzystość procedury badawczej

Zasada ta oznacza, że wykorzystane metody powinny zawierać ściśle sprecyzowane standardy przeprowadzania badań i biegły powinien się do nich stosować. Każde odstępstwo powinno być opisane i uzasadnione w opinii. Powinien być też zdefiniowany zakres znaczeniowy używanych pojęć specjalistycznych i wskazane podsta-

wy teoretyczne, do których biegły się odwołuje (z możliwością wskazania odpowiedniej literatury, jeśli zajdzie taka potrzeba). System obliczania i/lub oceny (ilościowej i/lub jakościowej) wyników metod, którymi posługuje się biegły, powinien być jasno sprecyzowany. Także sposób interpretacji wyników powinien być uporządkowany (co można udokumentować najnowszymi wersjami podręczników). Normalizacja wyników powinna być dostosowana odpowiednio do populacji, z której pochodzi osoba badana. Należy także pamiętać o uwzględnianiu uwarunkowań kulturowych, które w Polsce mogą być przeoczane właśnie z tego powodu, że występowanie istotnych różnic nie jest tu powszechnym zjawiskiem.

3.2.2. Kryterium 2. Spełnianie podstawowych kryteriów psychometrii: rzetelności i trafności

Preferowane są takie metody, które dostarczają wymiernych i sprawdzalnych wyników. Biegły psycholog może udokumentować, że w odniesieniu do metod wykorzystanych w badaniu istnieją opracowania naukowe, które potwierdzają ich rzetelność i trafność.

Zalecane jest, aby rzetelność uzyskiwanych wyników mieściła się w granicach 0,8, tj. aby badanie powtórzone po upływie jakiegoś czasu za pomocą tej samej metody w odniesieniu do tej samej osoby dostarczyło zbliżonych wyników. Oznacza to, że mierzone zmienne są stabilne, niezależne od przypadkowych czynników zakłócających: wpływu chwilowego nastroju, okoliczności badania, postawy wobec badania i badającego itp. Jeśli wskaźnik rzetelności w odniesieniu do badanej zmiennej jest niższy, psycholog musi brać pod uwagę, że nie informuje on o trwałych właściwościach (mechanizmach psychicznych / objawach), lecz o tym, jak kształtowały się one w chwili badania. Szczególnie wartościowe są takie zmienne, które osiągają wysoki poziom rzetelności po upływie długiego czasu (np. w przedziale roku czy nawet kilku lat). Należy przy tym pamiętać, że szanse na uzyskanie stabilnych wyników są tym większe, im bardziej ukształtowana jest struktura osobowości (a zatem znacznie większe u dorosłych niż u dzieci) i stabilna sytuacja życiowa (a więc obniżają się w warunkach podwyższonego stresu, w sytuacjach kryzysowych i pod wpływem środków psychoaktywnych).

Podstawowy warunek, jaki powinna spełniać stosowana metoda, to jej trafność teoretyczna, która daje odpowiedź na pytanie, czy narzędzie mierzy to, co w założeniu ma mierzyć. Jeśli nie ma udokumentowanych badań empirycznych potwierdzających założenia interpretacyjne, metoda nie może być stosowana w diagnostyce, zwłaszcza dla potrzeb sądu.

Wśród kryteriów używanych do pomiaru trafności metody wymienia się jej porównywalność z innymi narzędziami, tzn. możliwość osiągnięcia tych samych wyników za pomocą różnych metod. Zadanie to wymaga szczególnej ostrożności, ponieważ różne metody, nawet

jeśli mierzą to samo zjawisko, opisują niejednokrotnie różne jego aspekty lub wymiary (na przykład jedna metoda opisuje emocje na poziomie zachowania, czyli mówi o ich ekspresji, podczas gdy inna odnosi się do poziomu przeżywania, nie zawsze ujawnianego na zewnątrz).

Jeszcze innym kryterium oceny trafności uzyskiwanych wyników jest podatność na zniekształcenia (celowe i niecelowe). Należy zatem zwrócić uwagę, czy stosowane narzędzie zawiera opisane kryteria weryfikacji szczerości uzyskiwanych wyników i ich poziomu realizmu (zgodności z rzeczywistością). To kryterium jest szczególnie istotne w badaniach sądowych, gdzie badani mają istotne powody do celowego wprowadzania w błąd biegłego psychologa czy to przez ukrywanie swoich słabości w celu pokazania się w lepszym świetle (dysymulacja), czy też przeciwnie – udawanie choroby lub obniżonej sprawności intelektualnej np. w celu uniknięcia odpowiedzialności (symulacja). Biegły ma też niejednokrotnie do czynienia z osobami, które stosują nasilone mechanizmy obronne uniemożliwiające im dostęp do swoich rzeczywistych przeżyć i zniekształcające obraz własnej osoby, przez co nawet szczerze wypowiedzi nie odzwierciedlają ich rzeczywistych mechanizmów psychicznych, przeżyć, potrzeb, emocji i motywów działania. Psycholog nie może przy tym ulegać stereotypowi, że zastosowanie metod projekcyjnych stanowi remedium na te problemy. Także wynikami tych metod można do pewnego stopnia manipulować, a zatem w odniesieniu do każdej stosowanej metody powinny być opracowane wskaźniki wprowadzania zniekształceń (zarówno celowych, jak i niecelowych) przez badanego.

Kolejnym istotnym kryterium jest trafność przyrostowa, która odpowiada na pytanie, czy za pomocą zastosowanego narzędzia można się dowiedzieć czegoś, czego nie da się uzyskać w inny, prostszy sposób. Ma ono na celu maksymalizację efektywności badania, wyeliminowanie tych metod, które wiążą się z nadmiernym nakładem czasu, środków finansowych, bądź też wymagają nadmiernego wysiłku ze strony badanego w stosunku do uzyskiwanych efektów. Biegły powinien dysponować argumentami, które wskazują, że zastosowane przez niego metody spełniają to kryterium.

3.2.3. Kryterium 3. Intersubiektywna sprawdzalność (obiektywizm)

Kryterium to zakłada, że badania przeprowadzone tymi samymi narzędziami przez różne osoby są zbliżone, co mierzy się uzyskiwaniem wysokiego poziomu zgodności wyników (dla tych narzędzi, a nawet dla poszczególnych zmiennych, które mierzą). Można w ten sposób zmaksymalizować bezstronność biegłego (a zatem obalić często przypisywany badaniom psychologicznym subiektywizm interpretacji).

Obiektywizm biegłego powinien się także wyrażać w niezależności od ocen wartościujących. Odpowiedzial-

ny psycholog nie posługuje się w swojej opinii ocenami moralnymi zachowania osoby badanej (nie leży to w obszarze jego kompetencji), nie formułuje swoich sympatii i antypatii, unika uprzedzeń, nie ocenia „słuszności” poglądów i postaw badanego np. z punktu widzenia wartości i norm przyjętych w społeczeństwie zachodnim. Nadal jednak zadanie, które przed nim stoi, jest niezwykle trudne, ponieważ w potocznym odbiorze (a z takim mamy zazwyczaj do czynienia ze strony osób badanych, ich obrońców itd.) diagnoza psychologiczna jest analizowana z punktu widzenia zalet i wad, tego, co dobre i złe. Dlatego opinia musi być formułowana ze szczególną odpowiedzialnością za słowo, tak, aby nie dawała podstaw do dwuznacznych interpretacji i nie prowadziła do jatrogennych skutków u osoby badanej. Jednocześnie nie jest prawdziwe twierdzenie, że diagnoza psychologiczna ogranicza się do opisu. Zawiera ona ocenę tego, jakie konsekwencje wynikają z występowania określonych mechanizmów psychologicznych dla określonej sytuacji procesowej, w której znajduje się badany (na przykład konsekwencji deficytu intelektualnego dla zdolności odtwarzania spostrzeżeń, deficytu mechanizmów zaradczych dla kompetencji wychowawczych, emocjonalnego zaangażowania w sprawę dla obiektywnej oceny sytuacji, antyspołecznych zaburzeń osobowości dla planowania procesu resocjalizacji itd.).

3.2.4. Kryterium 4. Uwzględnienie aktualnie obowiązującego poziomu wiedzy

Aby spełnić to kryterium, biegły jest zobowiązany odwoływać się w swoich badaniach i przeprowadzanym toku wniosku do znajomości najnowszej literatury przedmiotu dotyczącej poruszanego problemu, a także wykorzystywać normy i zasady interpretacji określonej metody zgodnie z najnowszymi opracowaniami z tego zakresu. Wymaga to stałego i intensywnego dokształcania się, co jest szczególnie ważne w wypadku psychologów, ponieważ dziedzina, którą reprezentują, jako stosunkowo młoda, bardzo się zmienia od ukończenia przez nich studiów do chwili przejścia na emeryturę. Biegły powinien być przygotowany na to, że w razie pytań ze strony sądu potrafi przytoczyć aktualne publikacje na poparcie słuszności przedstawionego rozumowania i ustosunkować się do literatury krytycznej na ten temat. Zamieszczanie odniesień do literatury bezpośrednio w opinii pisemnej mogłoby wpłynąć zakłócająco na przejrzystość wyводу (opinia rządzi się nieco innymi prawami niż publikacja naukowa). Jednak gdy biegły przedstawia pogląd, który uważa za kontrowersyjny (dyskutuje z wcześniej przedstawionymi opiniami, odwołuje się do badań obalających dotychczasowe poglądy lub zaprzecza powszechnie przyjętym stereotypom), wskazane jest, aby od tej zasady odstąpił i odwołał się w opinii do literatury wspierającej prezentowaną przez niego tezę.

3.2.5. Kryterium 5. Przydatność i użyteczność zastosowanych metod i treści zawartych w opinii do rozstrzygnięcia problemu sformułowanego przez organ procesowy

W literaturze z zakresu psychologii sądowej od lat toczą się dyskusje dotyczące narzędzi psychologicznych z punktu widzenia ich przydatności do rozstrzygnięcia problemu sformułowanego przez organ procesowy. Radykalne podejście zakłada, że badanie psychologiczne powinno ograniczać się do analizy akt sprawy oraz ustrukturyzowanego wywiadu ukierunkowanego wyłącznie na kwestie będące przedmiotem bezpośredniego zainteresowania sądu (np. zainteresowania wychowaniem dziecka i obiektywnych możliwości w tym zakresie) wzbogaconego o obserwację zachowania osoby badanej w kontakcie z biegłym. Przedstawiciele tego podejścia są przeciwni stosowaniu jakichkolwiek badań testowych, twierdzą bowiem, że psychologia nie dysponuje narzędziami, które pozwoliłyby wprost rozstrzygnąć te problemy [14]. Dodatkowo wzmocniają swoją postawę argumentem natury etycznej, że badanie psychologiczne stanowi nadmierną ingerencję w intymne sprawy osób zobligowanych do niego przez swoją sytuację procesową, a nieposiadających pozytywnej motywacji do poddania się badaniu [np. 18, 27, 31]. Zdarzają się także ekspertyzy psychologiczne, w których biegli, przy braku obiektywnych przeszkód, nie podejmują odrębnych badań psychologicznych, ograniczając się do udziału w niektórych czynnościach procesowych i obserwacji zachowania osoby badanej (na przykład w przypadku oceny zeznań świadków wydają opinie na podstawie udziału w przesłuchaniu). Te sytuacje, jako zdecydowanie niedopuszczalne ze względu na rażące pomijanie istotnego materiału psychologicznego (błąd w sztuce), nie będą tu jednak omawiane.

Przedstawiciele mniej radykalnej opcji [2] uważają, że na potrzeby psychologii sądowej niezbędne jest wypracowanie odrębnych narzędzi badających kwestie, które interesują sąd, np. kompetencje wychowawcze rodziców, podatność na sugestie świadków, ryzyko zachowań przestępczych nieletnich itd. Wraz z rozwojem psychologii sądowej takie narzędzia są konstruowane i doskonalone, niemniej ich zakres i dostępność są nadal skromne [1, 9]. Przede wszystkim jednak budzą wątpliwości, zwłaszcza psychologów o podejściu klinicznym, czy ograniczenie się do nich w diagnozie psychologicznej pozwoli wyczerpująco odpowiedzieć na pytania sądu. Większość tych skal ma poważne ograniczenia: jedne pozwalają wypowiedzieć się tylko o aspekcie behawioralnym (zachowaniach człowieka), ale nie są w stanie wyjaśnić mechanizmów, które leżą u ich podłoża; inne nie pozwalają wskazać stabilności badanego zjawiska; jeszcze inne są w stanie ocenić poziom ryzyka (co ma zastosowanie przede wszystkim w badaniach grupowych),

nie uwzględniając specyfiki konkretnego przypadku. W żadnym wypadku metody te nie dają możliwości całościowego spojrzenia na człowieka, a jedynie na wybrany aspekt (a w najlepszym razie wybrane aspekty) jego zachowania. W związku z tym rodzą się wątpliwości, czy biegły słusznie poddał analizie tylko te, a nie inne mechanizmy psychologiczne i czy jest to wystarczające, aby wyczerpująco odpowiedzieć na pytania sądu.

W związku z powyższym w psychologii dominuje model mieszany [2, 10, 21, 32], w którym wykorzystuje się, o ile to możliwe, narzędzia specyficzne, wzbogacając je o narzędzia niespecyficzne, które nie odpowiadają wprost na badany problem, a służą do całościowej oceny osobowości. Dzięki temu można powiedzieć nie tylko o głębszym wymiarze sprawności poszczególnych funkcji, na przykład o zdolności do rozpoznawania istotnych szczegółów, ale też o poziomie realizmu w ocenie rzeczywistości, o tym, czy była (bywa / może być) ona w pełni wykorzystana w określonych sytuacjach procesowych. Bardzo istotne jest jednak, aby biegły, kierując się perfekcyjnym dążeniem do poznania różnych wymiarów osobowości badanego, nie zagubił nadrzędnego celu – użyteczności gromadzonych informacji do rozwiązania problemu interesującego organ procesowy. Należy także pamiętać, aby zastosowane metody opisywały mechanizmy (badają takie zmienne), które dają się łatwo przełożyć na zachowanie osoby badanej, a zatem można skonfrontować trafność uzyskanych wyników z obiektowymi informacjami z historii życia badanego.

Biegły musi przy tym pamiętać o istotnym ograniczeniu narzędzi, jakimi się posługuje: żadne z nich nie pozwala odpowiedzieć jednoznacznie na problem procesowy (np. „czy zabił?”, a nawet „czy jest dobrym ojcem”), może jednak dostarczyć informacji, które przybliżą organ procesowy tej odpowiedzi.

3.2.6. Kryterium 6. Dobre przygotowanie psychologa do posługiwania się wybraną przez niego techniką

Nawet jeśli wybrane narzędzia psychologiczne w wysokim stopniu spełniają kryteria 1–3 i 5, to aby były efektywne, potrzebna jest jeszcze ich bardzo dobra znajomość ze strony psychologa. To banalne stwierdzenie wymaga zaakcentowania, gdyż narzędzia psychologiczne w rękach osoby niedoświadczonej mogą prowadzić do bardzo poważnych nadużyć. Zdobycie dyplomu magistra psychologii jest dopiero punktem wyjścia, ponieważ zazwyczaj dostarcza ogólnej wiedzy o zasadach selekcjonowania danych, korygowania sprzeczności i syntetyzowania uzyskanych informacji. Na tym etapie zdobywa też umiejętność łączenia wiedzy z zakresu różnych subdyscyplin psychologii do formułowania diagnozy. Jednak chcąc posługiwać się konkretną metodą, psycholog jest zobowiązany do odbycia szkolenia oraz uzyskania pewnej praktyki niezbędnej do poznania moż-

liwości i ograniczeń narzędzia. Dopiero potem może się nimi posługiwać jako biegły. Aby nie popaść w rutynę, powinien też systematycznie korygować swoją wiedzę (np. przez superwizje).

3.2.7. Kryterium 7. Eliminacja artefaktów przez uzyskanie niewykluczających się wyników na podstawie tych samych lub różnych metod

Jak wynika z omówienia kryteriów 5 i 6, biegły wykorzystuje do diagnozy kilka różnych narzędzi psychologicznych. Diagnoza nie ogranicza się do omówienia uzyskanych wyników, lecz wymaga ich syntezy. Do tego celu niezbędne jest uprzednie sprawdzenie poprawności dokonanych pomiarów. Wymaga to wyjaśnienia rozbieżności pomiędzy wynikami poszczególnych testów, jak również pomiędzy wynikami badań testowych a obserwacją zachowania i informacjami pochodzącymi z wywiadu oraz zaczerpniętymi z innych źródeł, zwłaszcza z akt sprawy (w szczególności w odniesieniu do historii życia osoby badanej). Na tym etapie biegły poszukuje ustalenia, czy pojawiające się artefakty są efektem błędów pomiaru, niedoskonałości zastosowanych narzędzi, różnych poziomów pomiaru zmiennej (np. zachowania vs. przeżywania), różnego zakresu znaczeniowego badanych zjawisk w poszczególnych pomiarach, zakłócającego wpływu warunków badania, czy też są związane z wewnętrznymi sprzecznościami (lub pozornymi sprzecznościami) mechanizmów psychologicznych leżących u podstaw zachowania badanego. W niektórych wypadkach w rozstrzygnięciu wątpliwości może się okazać pomocne wykorzystanie metody sędziów kompetentnych, jednak niejednokrotnie pewne wątpliwości pozostają nierozstrzygnięte.

3.2.8. Kryterium 8. Rozróżnianie hipotez od wniosków, ale też nieuleganie nadmiernej ostrożności interpretacyjnej

Interpretacja powinna być formułowana na poziomie prawdopodobieństwa odpowiednim do uzyskanych wyników: nie mogą zatem być używane określenia sugerujące pewność (np. „badany jest agresywny”), lecz jeśli wszystkie wyniki badań na to wskazują, biegły powinien to zaakcentować (np. „wszystkie dostępne wyniki wskazują na wysoki poziom agresji badanego”). W opiniach psychologicznych znacznie częściej możliwe jest posługiwanie się kwantyfikatorami odpowiednimi do poczynionych ustaleń niż wartościami liczbowymi.

Niewyjaśnionych kwestii oraz informacji, które pozostają na poziomie słabo potwierdzonych hipotez, zwykle w ogóle nie zamieszcza się w opinii. Wyjątek stanowią te informacje, które mają istotny wpływ na formułowanie ostatecznych wniosków biegłego. W takim wypadku niezbędne jest przedstawienie ich w opinii z zaznaczeniem ich słabej mocy dowodowej i zaproponowaniem

alternatywnego rozstrzygnięcia problemu w zależności od tego czy, a jeśli tak, to na ile, da się tę hipotezę rozstrzygnąć. Jeśli na przykład pojawiają się wątpliwości dotyczące potencjalnego zagrożenia dobra dziecka przez jego opiekuna, należy z dużą ostrożnością odnieść się do propozycji jego samodzielnych kontaktów z małoletnim, wskazując przyczyny zaistniałych wątpliwości.

3.2.9. Kryterium 9. Intersubiektywna komunikowalność

Niezwykle istotną kwestią okazuje się formalna strona opinii biegłego. Intersubiektywna komunikowalność odpowiada prawnemu kryterium jasności i pełności opinii.

Jeśli biegły posługuje się językiem czytelnym, zrozumiałym dla niespecjalistów, jego tok rozumowania będzie przejrzysty, a opinia przydatna dla organu procesowego, który ją zlecił. Sąd będzie mógł wykorzystać nie tylko wnioski, ale też poszczególne informacje o badanym do rozstrzygnięcia istotnych kwestii procesowych, niejednokrotnie również takich, które nie były przedmiotem opinii biegłego. Biegły powinien przy tym wyważyć, aby w dbałości o komunikatywność przekazu nie zaczął posługiwać się językiem potocznym, kolokwialnym.

Niektóre używane w opinii psychologicznej pojęcia wymagają dokładnego zdefiniowania: jedne z tego powodu, że czasem niezbędne jest posłużenie się pojęciem specjalistycznym, inne ze względu na to, że są odmiennie rozumiane w różnych teoriach psychologicznych, zaś jeszcze inne dlatego, że w potocznym użyciu przyjmują odmienny zakres znaczeniowy niż ten, który jest przyjęty w psychologii.

Kryterium intersubiektywnej komunikowalności odnosi się także do przejrzystości i klarowności wyciąganych wniosków poprzedzonych odtworzeniem toku rozumowania biegłego, a zatem spełnienia warunków pełności opinii.

3.2.10. Kryterium 10. Zalecenie zmiany metody lub ponownego badania w przypadku wątpliwości

Zastosowanie się biegłego do wymienionych wyżej kryteriów daje gwarancję możliwości zrealizowania kryterium 3. Weryfikacja, w zależności od konkretnego przypadku, może się odbyć przez powtórzenie badania tym samym testem (retest) albo przez ocenę (ponowną interpretację) tej samej metody (metod) przez innego biegłego, bądź też przez posłużenie się innymi metodami.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na okoliczności zobowiązujące biegłego do odstąpienia od stosowania wybranego narzędzia (wybranych narzędzi) i dobór zamiennych metod. Pierwszą z nich jest brak zgody badanego na poddanie się proponowanym metodom. Specyfika badania psychologicznego sprawia, że nawet w situa-

cji procesowej, w której badanie takie jest obligatoryjne, biegły musi pamiętać o obowiązującym go kodeksie etyczno-zawodowym [15], a ponadto brak zgody badanego i jego pozytywnej motywacji do realizowania określonych zadań psychologicznych prowadzi do poważnego zniekształcenia uzyskanych wyników. Nie zawsze też akceptacja narzędzia przez badanego jest warunkiem wystarczającym, ponieważ niejednokrotnie nie jest on w stanie ocenić konsekwencji jego użycia. Obowiązek ostatecznej decyzji o celowości zastosowania określonej metody spoczywa więc na psychologu i decyzja taka powinna być modyfikowana w kolejnych etapach opracowywania ekspertyzy. W trakcie badania dotyczy ona jałtrogenności dla osoby badanej i doboru do jej możliwości psychicznych (na przykład może się okazać, że poziom intelektualny badanego lub jego odporność psychiczna w odniesieniu do zastosowanego materiału bodźcowego zostały wstępnie przeszacowane), zaś w trakcie opracowywania wyników powinna zostać odrzucona w sytuacji, gdy biegły nabierze uzasadnionych wątpliwości, czy nadają się one do interpretacji.

Należy podkreślić, że merytoryczna weryfikacja prawidłowości zastosowanych metod wymaga szczególnie wysokich kwalifikacji specjalistycznych (por. kryterium 6), a zatem w wypadku nabrania przez sąd uzasadnionych wątpliwości co do wartości naukowej opinii niezbędne jest zasięgnięcie opinii innego biegłego (czy też zespołu biegłych). Biegli, których opinia została zakwestionowana, jeśli sąd uzna to za potrzebne i podejmie taką decyzję, powinni dostarczyć temu drugiemu zespołowi tzw. surowe wyniki z przeprowadzonych badań (wytwory badanego, protokoły, obliczenia i analizę uzyskanych wyników) w celu ich zweryfikowania. Natomiast dostarczanie surowych wyników badań bezpośrednio do akt sprawy może przynieść wyłącznie negatywne skutki. Zostają wówczas naruszone podstawowe zasady etyczne, narażając osobę badaną na manipulacje strony przeciwnej w sporze (posługiwanie się wyrwanymi z kontekstu fragmentami wyników badań w celu uzasadnienia własnej tezy). Przede wszystkim jednak prowadzi to do błędnego rozumienia kompetencji sądu jako najwyższego biegłego, zakładając posiadanie przez niego umiejętności bezpośredniej oceny wiedzy naukowej wymagającej szczególnych kwalifikacji, a tym samym podważa sens powoływania biegłych (art. 193 § 1 k.p.k. i art. 278 § 1 k.p.c.) [16, 17]. Kwestia ta budzi jednak ciągle bardzo żywe emocje, czego wyrazem była dyskusja, która odbyła się w związku z referatem na ten temat wygłoszonym na konferencji „Psychologia i prawo. Teoria i praktyka u progu XXI wieku” [11].

W tej sytuacji na biegłym psychologu ciąży też szczególna odpowiedzialność, by w razie oczekiwania sądu, aby załączył do akt sprawy surowe wyniki swoich badań (do czego z punktu widzenia przepisów prawnych może zostać zobligowany), był zdolny wyjaśnić ich nieprzydatność (nieczytelność) dla niespecjalistów i by

zapropował sądowi udostępnienie ich innym biegłym powołanym do zweryfikowania poprawności przeprowadzonych analiz.

4. Wnioski

Większość przedstawionych w tym artykule kryteriów metodologicznych ma charakter uniwersalny, tj. można je zastosować w różnych systemach prawnych i kulturach. Dowodzi tego choćby fakt, że argumenty wykorzystane w rozpatrywanej przed Sądem Najwyższym Stanów Zjednoczonych sprawie o odszkodowanie (*Daubert vs. Merrell Dow Pharmaceutical Inc.*) stały się współcześnie najczęściej powoływanymi kryteriami oceny dowodu nie tylko w systemie anglosaskim, ale także kontynentalnym, w tym także w polskiej literaturze prawniczej. Przydatne są jednak szczegółowe modyfikacje uwzględniające specyfikę systemu prawnego i gałęzi nauki reprezentowanej przez biegłych, gdyż biorą one pod uwagę niezwykle istotne dla oceny dowodu niuanse. Przedstawianie nowych propozycji stanowi okazję do dyskusji i lepszego rozumienia przez biegłych spoczywających na nich obowiązków. Prowadzi także do doskonalenia ich warsztatu badawczego i dostarcza sądowi (najwyższemu biegłemu) wskazówek do oceny materiału dowodowego, który zawiera specjalistyczne informacje. W konsekwencji rzetelna ocena tego materiału służy osiągnięciu prawdy naukowej, interesowi społecznemu i ochronie dobra osób uczestniczących w procesie sądowym.

Jednocześnie niedoskonałość warsztatu badawczego i specyfika opinii psychologicznej wynikająca z interpersonalnej relacji pomiędzy biegłym a badanym sprawiają, że stuprocentowe spełnianie kryteriów metodologicznych często jest niemożliwe. Powinny one raczej pełnić rolę wskazówek i zaleceń dla biegłego do ich wypełnienia, a dla sądu do oceny wartości dowodowej opinii. Jeśli biegły nie stosuje się w pełni do jakiegoś kryterium, powinien uzasadnić powody swojej decyzji i wskazać w opinii, z jakim niebezpieczeństwem błędu wnioskowania się to wiąże. W zdecydowanej większości przypadków stopień uwzględnienia kryteriów metodologicznych pociąga za sobą stopień prawdopodobieństwa formułowanych wniosków, podnosi także wartość dowodową opinii i jej użyteczność dla rozstrzygnięcia problemu procesowego.